891.79
L91
Oi

University of
Illinois Library
at Urbana-Champaign
Oak Street

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/ivankonovchenkoi008800

БІБЛЇОТЕКА ,,НОВОГО ЖИТЯ.“ Ч. 8.

Іван Коновченко

і инші оповіданя

Цїна 20 центів.

ОЛИФАНТ, ПА.

Накладом ,,Амер. Укр. Видавничої Спілки“
З друкарнї ,,Нового Житя,“ Олифант, Па.

Бібліотека ,,Нового Житя''.

ч. 8.

ІВАН КОНОВЧЕНКО
і инші оповіданя

Ціна 20 цт.

Олифант, Па.

Накладом ,,Американсько-Української Видавничої Спілки''.

З друкарні ,,Нового Житя''.
1914.

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

Антін Лотоцький.

ІВАН КОНОВЧЕНКО

Історичне оповіданє, на основі народної думи.

891.79
L911
Oi.

— Мамо! чи ще далеко?...

— З пів милї... Зараз за тим ллїсом будуть хати... Зимно тобі Івасю?..

— Нї, мамо, нї...

Таку уривану розмову вело двоє людий: мати і син. Мати йшла наперед, торуючи синкови дорогу в снїгових засипах.... Кілько разів запала ся глубше в снїг — звертала ся до дитини з осторогою:

— Івасю! осторожно... Обійди боком..

— Добре, мамо, добре... — лебедїв замерзлими устами Івась, затинав уста і не жалїв ся бідний, хотяй мороз заглядав аж до серця...

І тепер, коли мати питає єго: — Зимно тобі, Івасю?.. — він відповідає: — Нї, мамо, нї.. — а тремтяча ся відповідь, як звук порушеної струни, потверджає питанє мами, хотяй слова зовсім не годять ся з дїйсностю....

Двоє людий в боротьбі з снїговими заспами.. В борбї з безграничною, зимною, мертвою природою... Хто поборе — чоловік, чи бездушний великан?..

— Мамо, чи ще далеко — питає Івась.

— Зараз, зараз, тілько іди синочку, не уставай

границь не було. Охрестили вони його Йоаном — на імя славного діда, (Грицевого батька) що вславив ся, як проводир ватаги в часах, коли батько Хмельницький воював за волю України. Про Грицевого батька Івана Коновку та про його лицарські подвиги й смерть сьпівали й пісень. Знав їх і Гриць, знала їх й Оксана.

Щасливі жили обійко та синком втішали ся. А синок ріс гарний і здоровий та своїм лепетанєм ще більш розвеселяв їх. Не було здавало ся щасливійших людий від них!

Та не довго се щастє трівало. Прийшов 1659 рік. Гетьман Виговський бачучи, що зрадлива Москва не добром дише на Україну, виступив проти ньої війною і під Конотопом розбив на прах московське війско. Тамечки, під Конотопом і поклав свою буйну голову молодий Гриць Коновченко. Як дійшла сумна вістка до Оксани то вона трохи з ума не зійшла. Довго, довго не могла вона прийти до себе. І хто знає, що булоб стало ся з нього, як би не дитина, не її одинак Івась. Усю ніжність жіночу, усю любов переливала вона тепер на сина. Поза ним, поза своїм одинаком вона й сьвіта не бачила.

І ріс Івась на втіху та на радість неньки, ріс на гарного молодця й статю й видом зовсім у батька вдав ся. Мати так і впадає коло сина, натішити ся ним не може. Одно тільки журить її, не дає їй спокою! Не тільки статю й видом скидав ся Івась на батька, але й удачею. Скоро вже, ще дитиною став він виявляти

охоту й наклін до шаблї, до козацького воєнного ремісла. І се найбільше журило, гризло вдовицю Коновчиху. Як перше Гриця полюбила за стан козацький та за лицарську вдачу, як перше любила слухати оповідань й пісень про козацькі славні подвиги, так тепер від коли війна забрала їй дружину любу не могла й думати про те все, про війну! Вона зненавиділа її, а через неї й усе військо. Крім сего не давала їй спокою трівога, що син, як виросте покине її й піде добувати лицарської слави й там на боєвищі зложить свою буйну голову, як і дід, іменник його та батько. І мимоволї насувала ся їй на думку пісня, що в нїй співаєть ся, як козак лежить на побоєвищі і не має для нього:

»Анї труни, анї ями,
Анї батька, анї мами,
Анї кому задзвонити;
Дзвонять конї копитами,
Товариші острогами.
Летить ворон, з чужих сторон,
На могилї усїдає,
Очі йому випиває«.

І жах проникав журливу неньку. Вона всїми способами старала ся відклонити сина від шаблї, від жадоби воєнної слави, старала ся заглушити в ньому сей небажаний для неї, осоружний їй наклін.

Та чиж її то сила?

Син що правда не противив ся матери, слухав ся її в усьому і щоб не гризти її таїв ся перед нею з своїми бажанями, з своїми думками, хоча вони таки не кидали його. Мати ніколи не оповідала йому про дідові та батькові подвиги. Та чиж то тільки від матери міг він про се дізнати ся? Про його славного діда оповідала йому зразу няня Ганка, оповідала служба, оповідав в кінці й учитель Арсеній, що його мати наняла для науки сина. Мав отже й без матери від кого дізнати ся про лицарські діла своїх предків. І хоча мати старала ся відклонити сина від сього, хоч представляла йому, що се тільки бідакам треба добивати ся лицарської слави, а не йому богачеви, що він і без воєнної слави має з чого жити й може краще прислужити ся вітчині чим неодин козак — син не кидав мрій про лицарську славу. Дідова й батькова слава не давала йому спокою. Він часто в мріях бачив себе на бистрому кони, як стинає ворогам голови, як вороги перед ним тікають, а він як вітер жене ся за ними з голою шаблею. Нераз приходила йому до голови думка втікати на Січ, де тоді саме атаманував славний Іван Сірко, що про нього гула слава по цілій Україні, а й поза Україною лунала. Нераз думав він про Січ, та як лиш глянув на матір й спогадав, як би вона побивала ся за ним, йому не ставало на се відваги. Неньку свою він дуже, дуже любив. З любови до неї він старав ся приглушувати в собі думку про Січ, про

лицарські подвиги і прикладав ся пильно до науки а відтак і до хазяйства.

Мати тішила ся, що син покинув уже свої дитячі мрії. Вона бачила в своїх думках його богатим, щасливим хазяйном, а біля нього гарну молоду жінку, що щиро й горячо любить її Івася, так як вона Гриця любила. Бачила себе посеред купки щебетливих унучат. Вона оповідає їм всілякі казки, а вони слухають, розпитують, лепечуть. І любо старенькій матери з мріями такими! Вона вже шукала в думках невістки для Івася по знаних їй сімях. І богатої і гарної і доброї та слухняної! Старша Маруся гарна та горда дуже — не дляньої невістка; молодша Олеся? Е, се ще дитина — дванацять літ. Ганя, дочка корсунського полковника Филона — теж і богата й гарна та також горда тай пишна... полковниківна! Лицаря жде. Не схоче гречкосія!... Цур їй!... Та пощо за полковниківними ганяти ся. От у сусідів, у Чалієнків дочка чим не гарна чиж не краля! А й добра й не добра, хоча й не вбога одиначка у батьків. А й Івася мабуть сподобала собі. Не дурнож червоніє як лиш йобачить його. От і дружина люба для сина, а їй невістка послушна. І пощо далеко шукати.... І оба хазяйства в сусідстві, в купі, а й чималі! Сполучуть ся в одно велике хазяйство й Івась стане богатирем, дукою на всю округу, а родови Коновченків не буде рівні!...

І тішить ся ненька старенька мріями своїми й забула зовсім про журбу, що перше томила її. Якжеж

і тямити їй про се, коли Івась ніколи й думкою (так їй здавало ся) не навертає туди. Пильно прикладає ся до хазяйства — із нього хоч куди! Чогож їй журити ся, чого голову морочити! Івась не козаком буде, а хазяїном. Господь вислухав її молитов, сповнив її бажаня. Вона щаслива!

II.

В Черкасах рух. Славний корсунський полковник Филон прибув сюди з своїм полком. Полковник Филон був славний лицар. Слава про нього гула тоді скрізь по Україні. Молодий свій вік прожив на Січи. Підчас одної виправи дістав ся був до турецької неволї й утік із відти. І ось прибув він до Черкас. Увесь город заворушив ся. Всї радїб побачити славного полковника, почути його. Випитують ся Корсунцїв про нього куди він йде, куди вибираєть ся! І довідали ся, що йде на Черкеню долину під Бендери бісурмана воювати, йде в поміч славному кошовому Іванови Сїрку. Корсунські козаки й стали заохочувати Черкасцїв, щоб і вони йшли з ними. І найшло ся охотників не трохи, що готові були йти в похід.

Полковник Филон заїхав на двір черкаського полковника. Хазяїн принимав гостя гідно тай пишно. Страву за стравою подавали на стіл, подавали й вина, меди та наливки всїлякі.

По обідї завела ся межи обома полковниками розмова.

— Сумні часи настали в нас — каже полковник Филон. — Двох гетьманів! Не знати котрого слухати, котрий правдивий гетьман: Самійлович, чи Дорошенко.

— Я дивую ся Дорошенкови, що він доси не зрік ся. В Самійловича-ж руках вже майже всї полки.

— Кажуть він давно віддавби булаву, тільки не хоче віддати її Самійловичеви. »Нескорю ся перед поповичем« — каже...

—От і біда. Добре, що бодай Ханенко здав булаву, а тоб ще більше безладє настало. І так приходить ся воювати синови проти батька, братови проти брата. Менї самому трапило ся таке. Жінчин брат є по сторонї Дорошенка. Й нам довело ся стрінути ся на боєвищі лице в лице. Налетів і уже замірив ся був шаблею на мене. На щастє завчасу пізнав мене й опустив шаблю долї. Оттаке то, друже! Не добром воно скінчить ся.

— Егеж. Менї вже остогидло глядїти на се все, на сї братобійчі війни та чвари? От і зрадів я, як прочув, що славний січовий батько Сїрко вибираєть ся бусурмена воювати. Не втерпів й зібравши охочих із свойого полку рушив і собі туди. Вирву ся на якийсь час із того пекла, ну тай слави лицарської придбаю може! Та от що, пане полковнику, хотїлоб ся з більшими силами рушити туди, більше війська привести до батька Сїрка! От і просьба в мене до тебе, — чи не позволив би ти менї, пане полковнику, набирати й у твойму полку охочих.

— Охочих? А чомуж би ні! Набирай скільки хоч! Я й сам пішов би під команду такого славного лицаря, як ти, пане полковнику, та за старий вже тай за богато занять маю й у полку й коло власного хазяйства.

— Як так то дякую тобі, пане полковнику, дуже дякую.

*   *   *

Се діяло ся в пятницю, а в суботу рано пораненьку вийшов полковник Филон на черкавський базар. А тут на базарі зібрало ся вже народу сила силенна. Повнісінький базар. Стояли так тісно, що, як то кажуть, і голки не було де втиснути. Цікавійші повилазили на дерева, а то й на дахи домів. Зібрав ся нарід усяких станів. Були тут козаки, були міщани, ремісники й купці, були й селяни й хуторяни....

Полковник Филон виступив в окруженю прочої старшини свойого полку. Хорунжий розвинув над ним цьвітну хрещату хоругов полкову. Вклонивши ся громаді на всі сторони полковник підняв в гору пірнача й почав говорити:

— Панове громадо, православні християни! Відомо вам, що найбільшим ворогом, найлютійшим і найзавзятійшим неприятелем хреста сьвятого є клятий бусурмен, що нападає на християнські землї, руйнує села і міста а народ хрещений забирає в свій ясир поганий, що не рідко й нашій Українї дасть ся добре в знаки. Відомо вам також, що не має перед Богом

більшої заслуги як віри сьвятої боронити, за християн заступати ся. І наші предки вважали за найбільшу честь і славу проти клятого бусурмена воювати. Наша Січ Запорожська тим і славна стала по цілому сьвіту, що безпастанно з бусурманами воює, за хрест сьвятий заступає ся. Ось і тепер там славний кошовий Сірко готовить великий похід проти бусурмен. Козаки, міщани, селяни й хуторяни, хлібороби, ковалї, шевцї, винники й броварники! Кому не хочеть ся гречкосієм проживати, кому не хочеть ся по броварах пиво варити, по винницях горівок курити, кому з вас надокучило по домівках висиджувати, по запічках у просї вилегувати ся, кому надокучило в кости грати, дурно гуляти — нехай іде зі мною корсунським полковником в охотне військо під город Тагиню, на Черкеню долину гуляти. Там буде з нами козаками за віру християнську одностайне ставати, слави лицарської добувати, а як Господь позволить то й матимем добичі чимало, будемо в аксамітах та сапянах ходити....

Оттак говорив полковник Филон. І зараз таки зголосило ся охочих чимало.

Полковник Филон давно вже вийшов із базару, а народ все ще не розходив ся. Стоїть на майданї й по вулицях купами та розправляє. Поміж народом вештають ся Корсунцї та дальше заохочують його, щоб як найчисленнійше вступав в охочі. Між народом ходять всїлякі оповіданя про ріжні воєнні виправи на Татар та Турків. Найбільше оповідають собі про слав-

ного Сірка. Його імя майже не сходить з уст народа. Оповідають про його виправи, його славні діла.

Ось тамечки біля церкви станув посеред гурту цікавих вусатий козарлюга в запорожському жупані й розкладаючи руками оповідає:

— Торік в осени підкрав ся був кримський хан із сорок тисячами Татар і пятнацятьма тисячами яничарів, що їх султан прислав йому на поміч, аж під самісіньку Січ. Хотів вирізати всіх Запорожців та Січ зруйнувати. Була саме північ, темно хоч око виколи. Яничари вирізали варту, що стояла вколо Січи й увійшли тихо у Січ. Запорожці нічого не сподівали ся й спали собі супокійно. І хто знає, що булоб стало ся як би не Шевчик з нашого куріня. Він проснув ся й виглянув крізь кватирку, щоб подивити ся, чи скоро буде свитати. Дивить ся, аж там Турків як сарани.

— Ну і щож він — перебив хтось з гурту.

— Стрівай не перебивай — спинив його Запорожець.

— Не перебивай — скартали його й слухачі.

— Отже побачив він — оповідав січовик дальше — що тільки сарани напхало ся й тихенько збудив атамана й товариство й оповій їм про все. Ми зараз вхопили за збрую й нуж палити крізь відчинені вікна.

— А Турки-ж що на теє — перебив знов хтось із слухачів.

— Звісно, не дякували. Почали й собі палити до нас. Та не богато шкодили нам бо було темно а

й стіни наших куренів не такі то й тонкі. А тут ще наші стріли побудили товариство й в усїх прочих курінях. Почала ся пальба з усїх курінів нараз. Як вже богато Яничарів вибито, ми гукнули: »До ручного бою«! й вискочили з куренів й стали рубати та різати поганців як курят!

— Богатож ви їх набили — спитав хтось.

— А було вбитих коло півтора тисячки. Сто пятьдесять дістало ся в полон. Між бранцями було чотирох аґів. Хан заплатив за них чималий викуп! Заплатив викуп за аґів і чим борзїй подралював з цїлим військом у Крим.

— Так на яничарах все скропило ся?

— Егеж, Татари не дурні були лїзти. Знають нас!

— Своїх, Запорожцїв, богато впало?

— Пятьдесять чоловіка всего.

— Господи прийми їх душі до раю — зітхав народ.

Оттаке оповідають собі люди. Між слухачами був і Коновченко. Слухає він і його давне бажане щораз то більше непокоїть його. Давнї його мрії, що він їх так довго скривав перед всїми на днї своєї душі, пробудили ся з новою силою.

А тут ще де не взяв ся старий кобзар і почав співати приграваючи на бандурі пісню про Сірка.

— Ой як крикне старий орел, що під хмари вєть ся, — співав він —

Гей гуляло Запороже тай до Сірка тнеть ся.
Ой, не вітер в поли грає, не орел літає,
Ото Сірко з товариством на Січи гуляє.
Старий Сірко перед стягом раду оглядає,
Козаченків привитає, з тиха промовляє:
»Гей молодці-Запорожці Татарва лякає!
Не дрімайте, товариші, бо в руки злапає;
Збирайте ся до купоньки та сїдлайте коні,
Тії коні воронії, що ждуть на припоні!«
Загуділо Запороже, як то Чорне море,
Понесли ся козаченьки облавою в поле.

Коновченко не всилї був видержати. Щож то, чиж він гірший від других, чи що! Другі йдуть на війну, здобудуть славу, заслужать ся для вітчини й для хреста сьвятого. А він, він Коновченко, мав би сидїти гречкосієм у Черкасах, без війни без слави. Хибаж він гірший від других! І чим?! Хиба тим, що його дїд і батько згинули в бою як лицарі, що про його дїда ще й досї думки сьпівають кобзарі. Нї, він мусить піти з полковником Филоном. З тою постановою подав ся він до дому, роздумуючи над тим, як матїр про се звістити.

По дорозї навинув ся йому попович Яким. Сей причепив ся до нього й став йому оповідати, що він вже зголосив ся в охотники. Коновченко спитав Якима, чи не жаль йому кидати батька й матїр!

Дому не жаль — відповів попович. — Ще більше жаль мені моеї бідної Олесї. Вона бідна не видержить розлуки! Та щож, така вже козацька вдача! Як почуе военний клич, то нїчо його не вдержить в дома — закінчив попович.

Слова поповича ще більше розбурхали Івана. Ось попович кидае й батька й матїр, а й любку й їде на виправу. Чим вже попович лучший від нього, чим він гіршлй від поповича! Нї, він повинен, він мусить іти, він піде!

Із тою твердою постановою прийшов він до дому. Прийшов тай каже до матери:

— Мати моя рідненька, блатослови мене з корсунським полковником, паном Филоном на Черкеню долину піти погуляти....

Як почула вдова Коновчиха такі слова від сина то трохи з ніг не звалила ся й заляла ся гіркими слезами.

— Сину, мій сину, Івасю мій, нащо ти мене на старі лїта так смутиш, жалю завдаеш менї.

А Івась ясе свое:

—Пусти мене мати з козаками слави лицарської заживати, за віру християнську одностайне стати, чи не дасть Господь милосерний якої добичі собі мати.

І говорить мати синови, гіркими та рясними сльозами заливаючи ся:

Ой Івасю, сину єдинчику! Чи в тебе нїчого впи-

ти або зїсти, чи в тебе нівчому хорошенько ходити, чи тебе мірська старшина не почитає, чи зневажає тебе козацька громада? Не благословлю я тобі сину на Черкеню долину йти гуляти, а благословлю тобі, сину, чотири конї вороні із загороди відлучати та йти в поле орати на хліб. Будеш доволї хлїба мати, козаків на хліб-сіль просити, то будуть тебе люди добре знати, будуть вчити й поважати тебе....

На се й Івась залив ся рясними сльозами тай говорить матери:

Ой мамо, мамо! Хоч і буду я в поли на хлїб орати, хоч і запрошувати буду до себе козаків, то все таки не будуть вони поважати мене, а стануть прозивати домарем та гречкосїєм.

— А що то, Івасю, — каже мати, чиж то вже нечесть бути гречкосїєм.

— Не хочеть ся менї, мамо, за плугом ходити, та ламати спину, козацьким голосом гукати на воли, викривляти сафянові чоботи по бороздах та запорошувати китаєві жупани.

Мати плаче, ридає,, а син все своє:

— Ей, схотїло ся менї, мати, на Черкеню долину піти погуляти з корсунським полковником, із паном Филоном, та схотїло ся менї, мати, пізнати козацькі звичаї. Тож, не плачте мамо, бо се нінащо не здасть ся. Краще велїть зайняти чотири чабані воли та пігнати до Крилова, до жида й продати за добрі гроші.

Доложіть ще пятьдесять червенців та купіть мені доброго, козацького коня.

Як почула вдова таке від сина, ще гірше сльозами заляла ся й руки ломала:

— А бодай ти, сину Івасю, не діждав сього, щоб я збувала вітцівську худобу та купувала тобі коня. Ніколи сього не буде.

Бачить Коновченко, що ніщо з матїрю не вдіє й вийшов лютий із хати. І цїлісїнкий день не показав ся дома. Пішов до поповича й із ним разом до шинку.

Тут велїв подати що найлучшого меду й став із ним напивати ся.

— Ідеш на Черкеню долину — питає в поповича.

— Іду — відповів попович.

— І я піду з тобою! — аж скрикнув Коновченко — піду надокучило вже менї за плугом та за бороною тягати ся, хазяйства дозирати. Хочеть ся козацької слави зазнати.

— Підем оба друже, — каже попович вже добре на підпитку обнимаючи Коновченка —підем оба.

— Підем! — каже Івась. — Одно біда, коня доброго козацького немаю! Мати не хоче нї коня дати, нї гроший — жалїв ся він поповичови.

— Е, се пусте! У мене є два добрі конї. Одного беру собі, а другого відступлю. Заплатиш пізнїйше.

Коновченко аж підскочив на радощах!

— Ти правдивий мій друг, правдивий приятель! — кликав і став його обнимати та цїлувати.

— Буде, буде — бо вдусиш боронив ся попович.

І стали нараджувати ся що до виїзду.

— Завтра в часї служби Божої їдемо — сказав попович. — Конї наші добрі, доженемо козаків.

— Їдемо — скрикнув Коновченко і вдарив кулаком по столї аж склянициї задзвенїли.

І вже цїлу ніч не показав ся Івась дома. Цїлїсїньку ніч волочив ся з поповичем по черкаських шинках та пиячив.

Мати ждала сина з полуденком, не діждала ся; ждала з вечерою не діждала ся — зажурила ся мати! Що то з її Івасечком стало ся? Він ще нїколи не заподіяв їй такої прикрости, щоб у ночі в хатї не був, нїколи. І бідна ненька дорікала в души сама собі. Може з жалю та з досади зробив собі що? — А може, може втїк таки до табору полковника Филона й не попращавши ся з нею — і може вона вже його нїколи не побачить! Господи, й вона сама тому виною, сама! Страшно й подумати! Та Бог сьвідок, що вона се в найлучшій гадцї, що тільки з великої любови до сина з трівоги о його житє так строго обійшла ся з ним. Довго, довго побивала ся мати, докоряла сама собі, гіркими сльозами старе, поморщене лице вмивала й повік не замикала, від журби сон втїкав з її очий.

Аж над раном прийшов її Івась, як ніч пяний, й упавши на мягку постіль зараз і заснув твердим сном. Журлива мати вспокоїла ся трохи, але вже не спала до самого ранку.

В неділю рано, як лиш ранішне передзвонили, вдовиця Коновчиха вбрала ся по сьвяточному й тихенько, щоб сина не збудити, вийшла з дому до церкви. Та заки вийшла всю батьківську збрую, що була в кімнатах у неї, сховала в коморі, комору на ключ замкнула й ключ з собою забрала.

Пізно вже Коновченко зі сну збудив ся. Зараз і нагадав собі, що має на попівство йти, щоб звідси враз з поповичом до табору полковника Филона подати ся. Зірвав ся чимскорше, вмив ся, убрав ся й став шукати за батьківською збруєю. Дивить ся скрізь по стінах, де висіла збруя, а її нема. Він зараз і догадав ся, що се мати перед ним сховала збрую. Найшов тільки у запічку батьківську пищаль семипяденну. Не доглянула мати її. Коновченко не довго надумував ся, заложив пищаль за плечі тай помчав на попівство.

Приходить на попівство, а попович ані гадки не має йти з дому.

— Батько й мати — казав він — і говорити собі не дадуть, не хочуть мене пустити.

— Ти, що иньшого, а в мене через кілька місяців весілє! Годіж мені перед самим весілєм мою будучу жінку саму лишати, та жалю завдати їй, молоденькій. Ні, я не можу їхати.

— Бабій! — скрикнув Коновченко й хотів вже відходити та тут нагадав собі, що в нього нема коня й що попович обіцяв продати йому одного.

— А коня продаси?! — спитав він поповича.

— З цілої душі рад би зробити тобі сю приємність. Так щож, батько велів нагнати коні пасти ся. Бояв ся мабудь, щоб я не втік, — додав сьміючи ся попович.

Розлючений Коновченко вийшов з попівства й не завертав вже до дому. Звернув прямо на шлях, куди пішов полковник Филон з козаками. Пішки пішов. Досада взяла його до всіх і вся, до сьвіта цілого.

Думав, дожене козаків недалеко тай не всю дорогу прийдеть ся йому йти пішки. Та де тобі пішому та кінних доганяти! Цілісіньку, усесеньку дорогу перебув Коновченко пішки. По ріжних пригодах та трудах добив ся вкінці до Черкені долини, де застав полковника Филона на спочивках.

III.

Полковник Филон привитав Коновченка щиро як рідного сина.

— Ей здоров, Іване Коновченку, — привитав він його, як вартові ввели Коновченка в полковницький намет й оповістили йому про нового охотника — здоров прекрасний лицарю! Чи то по своїй волї зайшов, чи тебе добрий кінь заніс? Чи ти здоровлєм змагаєш? Чи в себе молодецького доброго коня маєш?

— Я, — каже Коновченко, — доброго коня не маю, а змагаю на молодецьке, на добре здоровля.

— Бачу, — каже полковник — що ти не відродив ся від свойого діда тай батька. А я їх обох знав. Під обома воював. І всїх пісень, що про твойого діда сьпівають знаю. Славні були козаки оба. Та бачу що яблоко не далеко відкотило ся від яблінки. І з тебе неабиякий козак! Таку дорогу пішки перебути, лише для того, щоб воєнної слави зазнати, на се не хто будь зважить ся, далебі!

— Благослови — каже Коновченко — пане полковнику, пане Филоне слави лицарської заживати, за віру християнську з вами лицарями одностайне стати та гуляти безпечно по Черкенї долинї.

— Гуляй на славу, козаче! Тільки от лихо не має в мене зайвого коня, щоб тебе ним обдарити. Мусиш поки що враз з пішими козаками воювати.

Третього дня після приходу в табор Коновченка, показали ся перші турецькі та татарські віддїли.

Почали ся лицарські гарцї межи козаками й бусурменами.

Виступив і наш Іван Коновченко до гарців. І від разу вславив ся як добрий та хоробрий лицар. Богацько бусурмен житя позбавив, післав на той сьвіт, до раю Магомета, а ще більше забрав в полон.

І хвалять козаки Коновченка:

— Славний буде лицар із нього, — кажуть — завзятий козарлюга.

Хвалить його й сам полковник Филон:

— Славний, бравий молодець Коновченко, — каже — зовсім вдав ся в свойого діда тай батька.

І радіє душа в Коновченка, тішить ся він, що так доразу вже й славний став, що так йому ведеть ся.

Одна тільки журба в нього на души, що коня козацького, лицарського в нього не має. Ех, колиб добрий кінь-приятель у нього не так би він себе вславив, не так би й росла його слава. Що кінний, то кінний, а що пішний то пішний! Не все одно!

І друга журба не кидає його, гадюкою в серце його всисаєть ся, що кинув неньку рідну й не розпращавши ся з нею, що не взяв, не просив у неї, в матері своєї благословеньства на дорогу. І мати його старенька певно побиваєть ся за ним, певно в розпуці! А може, може клине, проклала його?! З жалю, з розпуки, й сама не відаючи, що діє!.... Боже, Боже й чомуж він так неуважно кинув неньку рідну.

А його мати рідненька, вдова старенька з божого дому, з молитви вертає, приходить в хату, а вже сина її Івася нема дома. Питає вона в служби: чи не бачили куди пішов Івась, чи не казав куди йде, коли верне до дому?

— Ні, не казав — відповідають слуги — ні куди йде, ні коли верне до дому, а тільки взяв пищаль стару батьківську за плечі тай пішов туди як на попівство.

Мати руки заломала так як стояла так і полетіла на попівство.

Прийшла й питає:

— Чи не був тут мій син, мій Івась, чи нема його в вас?

— Нема, — каже попович — а був. Приходив, коня хотів купити й мене з собою в похід намовляв.

— Кудиж би? Звісно, табор полковника Филона доганяти.

— Пішки, Господи! — скрикнула мати сплеснувши в долоні й мов не своя погнала до дому.

Дома до землї припадала, та гірко плакала та ридала, дрібними ряснимп сльозами проливала, в гору руки знимала, милосерного Бога благала:

— Бодай тебе, сину три недолї не побили: перша недоля, щоб тебе не побила — щоб тебе ружина не стріляла, друга недоля, щоб тебе не побила — щоб тебе шабля булатная не рубала, трета недоля, щоб тебе побила, щоб отцеві й матерні сльози тебе нї в якій потребі не стікали.

Довго, довго бідна вдовиця, мати нещасна не могла прийти до себе. Вспокоївши ся Коновчиха добре дувала, гадала: велїла чотири чабані воли зайняти й у місто Крилів до жида відогнати. В Крилові з жидом добрий торг учинила й доложивши ще пятьдесять червінців купила доброго молодецького коня й відіслала рядовими козаками до війська. Заразом переслала йому тимиж таки козаками поклін від себе.

Ой Івасю, єдиничику мій! Бодай тебе, сину шабля не рубала й бистра куля щоби оминала. Я о твоє здо-

ровлє, синочку мій, денно й ночию Господа благати му, тільки й ти, Івасечку, шануй ся, бережи ся, не дуже на небезпеки виставляй ся!

Зрадів Івась, дуже зрадів, коли козаки передали йому коня, а ще більше втішив ся, коли неньчиного листа прочитав. Як стій сів на коня та пігнав перед намет полковника Филона й не зсївши ще з коня кликав до нього на радощах:

— Ей, пане полковнику, пане Филоне! Яж думав, що мене мати клине-проклинає, аж вона посилає менї хорошого гостинця, а ще й у листї приписує, що денно і ночно за моє здоровлє благати ме, тільки просить, щоб я не дуже на небезпеки виставляв ся.

Зрадів і полковник Филон, бо полюбив уже був Коновченка, а й замічав, що він доси якийсь не свій, невеселий ходив. І дуже втішив ся, коли побачив, що Івась повеселїв, мов на ново на сьвіт народив ся.

— От тепер і я тїшу ся — сказав він до Коновченка — тепер ти й справжнїй лицар! Маєш коня, як нїхто в таборі а й веселість відзискав, а то вже дуже був прибитий.

— От тепер, пане полковнику, — просив Івась — благослови на Черкенї долинї безпечно погуляти, памяти козацької заживати й знамена турецького діставати.

А корсунський полковник теє зачуває до Івася до Коновченка словами промовляє:

— Не благословлю я тобі, Коновченку, на Черкені долині безпечно гуляти, а благословлю я тобі на червоній китайці сидіти.

Засмутив ся Коновченко:

— А чомуж, пане полковнику, не можу я як і другі лицарської слави шукати? Чиж я гірший від них?!

— Ще ти дитя молоде, нігде не бував тай не розізнав ще гаразд козацького звичаю, не видав козацької крови, як узриш християнську кров то й сам злякаєш ся.

Аж почервонів Коновченко:

— Я козацької крови не видав?! Правда не довго ще я в таборі побував, й воював теж ще не довго. Та мабудь дав вже докази, що не бою ся крови.

— Е, Івасю, те все, що ми дотепер перебули, були тільки іграшки ,в порівнаню з тим, що нам доведеть ся ще перебути. Не одна душа козацька-християнська покушає бусурменської шаблюки й розпрощає ся з сим сьвітом.

— І сего не бою ся. Знаю, що на війні без сього не обійдеть ся. Вмерти на війні, в борбі з бусурменом, се заслуга перед Богом і перед людьми.

— Гарно, по лицарськи сказано — похвалив полковник. — А все таки я не благословлю тобі пускати ся в борбу, тепер їх, бусурмен найде хмарами — небезпечно. А ти тям, що в тебе є мати старенька, що

ти в ньої одинак, тям, що вона тебе в листі просить, щоб беріг ся, не виставляв ся дуже на небезпеки.

— Я й не виставлятиму ся, берегтиму ся — просив Коновченко.

Час ще тобі, час! Єсть у мене старі козаки-молодці, нехай вони по Черкасї долинї гуляють та славу козацьку збільшають. Тобі ще час!

А Івась Коновченко йому на те в відповіть:

— Ей, корсунський полковнику, пане Филоне, піймай ти утя стареє й малеє та пусти ти їх на Чорне море.... Чи не попливе те мале так як би й старе?

Задумав ся полковник Филон і відповів по хвили:

— Ну, Коновченку, коли ти міг менї загадати таку загадку, то я благословлю тебе на доброго коня сїдати, з Кримцями та Ногайцями на поли гуляти. Збери відділ козаків охотників і потурбуй трохи клятих бусурмен. А все таки бережи ся, щоб не засмутив матери смертию своєю....

— Ей, пане полковнику, не такий чорт страшний, як його малюють й не кождого ся страшна смерть чіпаєть ся.

Коновченко пяний від утїхи та радости вилетїв із полковникового намету та зараз скочив на свойого коня, що стояв припятий біля намету і ждав нетерпеливо на пана. Сївши на коня Коновченко як вітер погнав між козаків, своїх приятелїв. А мав уже їх в таборі чимало. Козаки-молодцї відразу сподобали собі Коновченка, скоро й полюбили його.

— Гей, панове товариство — закликав Коновченко таки з коня — пан полковник Филон благословить мені на доброго коня сїдати й з Кримцями та Ногайцями в поли погуляти. Я зараз їду, хто зі мною панове?

— Я, я, я! і я, і ми, і ми! — кричали довкола козаки.

І вскорі зібрав ся чималий віддїл козаків.

— От і гаразд, тепер погуляємо — закликав Коновченко радий та веселий. Благословіть же мене, панове товариство, — каже він, злїзши з коня й кланяючи ся низенько козакам. — Сеж моя перша більша виправа.

— Благословимо, благословимо — загуло товариство. — Дай тобі Боже, щасливо воювати, слави козацької, лицарської придбати, дасть Бог вславиш ся, нам козакам отаманувати.

Коновченко ще раз вклонив ся, подякував товариству за благословенє. Відтак сїв на коня і небаром немалий віддїл козаків рушив з табору й подав ся в сторону, де вороги табором розложили ся, по той бік де стояли Кримцї та Ногайцї.

Наче вітер буйний налинули козаки на Кримців та Ногайців. І як вітер буйний, вихор лютий ломить в лїсї конарі дерев, дерева з корінєм вивертає, так козаки впавши між Татар, які нічого не сподівали ся, сїкли й рубали на всї боки. Й падали Татари мов ті дерева в лїсї, мов снопи в поли. Та найбільше па-

дало їх від шаблї Івана Коновченка, що попереду всіх гнав ся нїнащо не зважаючи й на всї боки лискучою, гострою шаблюкою вививаючи.

Нїм Татари спостерегли, що дїєть ся й догадали ся поспішити своїм на поміч наші козаченьки порядну сїчу справили й чимало визначних татарських лицарів у полон забрали. Сам Коновченко більш шістьдесятки невірних із коний збив, з пліч їм голови здоймив, чотирнайцять лицарів татарських на аркан зловив й живцем до козацького намету погнав.

Як той вітер буйний, що перетить лїсом, наломив конарів, дерев навивертає, так козаки налинувши нечайно на Татар й справивши їм крїваве весїлє,нечайно зникли з полонниками, кіньми татарськими та иншою добичою, лишаючи за собою поле вкстелене трупами, мов наломаними конарами або нажатими покосами.

І блискавицею пронесла ся вістка по козацькому таборі про лицарську вилазку козаків, про козацький гарць Коновченка. Козаки стали величати Коновченка лицарем, молодцем, скрізь по таборі вигукували в його честь. Найшов ся один проміж козаками, що й думку зложив про Коновченків напад на Татар. Й вона теж скоренько розійшла ся по таборі, богато вже вміло її і співало. Любили козаки Коновченка.

А полковник Филон, як провідав се, так зараз і вибіг до Коновченка, підступив до нього та став обнимати й цїлувати, братом назвав його.

—Іване Коновченку, брате мій сердешний! Коли ти так скоро міг лицарської слави дістати, благословлю тебе в мойому наметі, враз зо мною, полковником твоїм, спочивати.

А Іван Коновченко теє зачуває і велику радість має, що корсуньский полковник братом його називає. Деж так, він ще такий молодий, і ще так недовго козаком, а вже така йому честь!

І каже полковник:

— Славно Коновченку, славно брате! Тепер тобі на Січ йти, в січове братство вступити й козацьких-запорожських звичаїв вчити ся й ще більшої слави діставати. Йди на Січ на Січ, брате мій! Там ти скоро чималої слави дістанеш, а може й кошовим будеш. На Січ, брате!...

І Івась прирікає полковникови, що зараз після сеї виправи спішить на Січ, щоб там під рукою славного батька Сірка воєнної слави добивати ся.

— Йди, йди друже, йди брате. Під таким кошовим як Сірко не тяжко лицарської слави добути. Ось і я, хоча вже не молодий, хоча маю й жінку й дітий, велику охоту маю кинути все, навіть полковництво корсуньске (нащо воно мені, якої я за ним слави придбаю) й іти на Січ, до батька Сірка. Далебі!

А Іван Коновченко тоді до полковника словами промовляє, просить його:

— Корсуньский полковнику, пане Филоне! По-

зволь мені з товариством оковитого зеленого вина вживати, нехай я буду сей день памятати. Напю ся з товаришами, повеселю ся, а там знова на Черкеню-долину безпечно гуляти, знов лицарської слави добувати!

Та промовив корсунський полковник словами:

— Хоч ти Іване Коновченку вже й славний лицар, Кримців та Ногайцівз копей збиваєш, із плїч їм голови як маківки знимаєш, а ще козацьких звичаїв не знаєш. Тепер воєнний час і нікому з козаків запивати ся не вільно. Такий козацький звичай від непамятних часів. За непослух сьому звичаєви тяжко карають. Бо щож би то й за лад був!.. Не благословлю тобі, Івасю, оковитої горівки вживати, бо оковита горівка тебе зрадить, і з хрещеного сьвіта тебе здавить.

Коновченко вже нїщо не говорив. Але вийшов від полковника, зібрав своїх найлїпших приятелів, поїхав до Бендер і став з ними там у шинку напивати ся. Приятелї, звичайно, тямлячи на козацький воєнний звичай зразу не хотїли й Коновченка всовіщували та в кінцї пішли з ним. Пили, щоб не вразити Коновченка, та все таки міру держали, щоб пяними не бути. Не так Коновченко! Він не здержав міри. Кубок за кубком наливав. І так налив, так налив, аж звеселив козацьке молодецьке серце. Пяний як ніч встав він зза стола й став по пяному обнимати ся з приятелями. Тії не боронили ся. Звісно, що пяно-

му перечити! Цілу ніч пив! Вже стало свитати а він ще не кидав кубка. Все до шинкарки: »Давай та давай ще!«

Вже ледво на ногах держить ся, а ходить від козака до козака та чоломкаєть ся з кождим. А далї став і лаяти ся. Лаяв »всїх і вся«. Дістало ся чимало й самому корсунському полковникови Филонови:

— Що він таке? Полковник?! Овва страх, велика цаця полковник! Мій дїд Іван теж був полковником, з Ляхами бив ся от що! Ось і пісня співає про нього. Тут затягнув він пяним голосом пісню:

»То не вітер, то не буйний степом повіває
То Коновка з своїм полком Ляхів доганяє.
Утїкають з України Ляшеньки з Жидами,
А за ними пан Коновка женесь з козаками.
»Хоч втїчете ви Ляшеньки та за ріку Вислу,
То і там ви не скриєтесь, я й там вас притисну«.
Та дїгнав Ляхів з Жидами біля Полонного,
І тут була Ляхам кара усїм до одного,
Кара Ляхам, кара Жидам за кривди за муку,
До півночи не спочали козацькії руки....«

Ось такий мій дїд був — кричав Коновченко — а ти що проти нього, цуцик ось що! Ти будеш боронити менї випити з товаришами. Страх, полковник, велике цабе. Я теж полковник! Ану, панове-молодцї, за мною за своїм полковником! Гайда Турків, Татар воювати!

І миттю скочив на коня й вітром погнав на перед. Товариші з разу не знали що діяти! А далї й самі сїли на коний тай за ним! Годіж пяного чоловіка самим між ворогів пускати! А то пропаде марне козацька-молодецька душа!

А Коновченко жене вітром по вулицях Бендеру. Не зважає нї на старого, нї на молодого. Хто йому на дорозї зустрінеть ся, того зневажає, словами лає проклинає, ще й гарапом бє, щоб з дороги вступали ся.

Козаки ледво наздігнали його.

Ввігнав ся Івась проміж Татар. За ним слїдком козаки. Татари зразу налякали ся, змішали ся. А він тне і коле їх на всї боки. Козаки за ним і собі не дармують. Вже чимало Татар розпращало ся з тим сьвітом. Богацько татарського трупу лягло на боєвищи.

Та став Івася сон знемагати. І ніч неспана і хміль стали своє робити. Склонив ся Івась головою коневи на гриву....

Побачили Татари, що Коновченко пяний й забажали його конче в свої руки дістати. От вони й удали, що втікають перед ним. Коновченко пігнав ся за ними й віддїлив ся від товаришів.

Тепер обступили його Татари з усїх боків й стали арканами кидати на нього. Ось один вже й вповив ся вколо його шиї. Як почув Коновченко на шиї аркана, так зараз увесь хміль вилетів із його голови.

З усеї сили вхопив за аркан і розірвав його як нитку. Сильний був! Тут як піднесе шаблю як пічне на всї боки рубати. І чимало ще татарських голов від його шаблї до долу скотило ся...

Та що-ж вдіє один чоловік проти перемагаючої сили. Він один, їх сотки! Гуси вола звалять — не то що!

Накинули ся Татари на козака з голими шаблями й як пічнуть рубати з усїх боків...

Татари кинули ся до нього. Кінь вирвав ся й пігнав з татарського простїсїнько в козацький табор. Умираючи Коновченко згадав матїр, як то вона за ним побивати меть ся.

— Ех, мамо, мамо! Умирає твій син із власної вини, що не шанував старших звичаїв козацьких!

Кінь Коновченка прилинув у табор козацький і став іржати та лїтати по ньому.

Побачив полковник коня й велїв його зловити козакам. Кінь мав пірвані, покрівавлені поводи. Полковникови зараз промайнуло в голові, що тут щось не добре, що тут якесь нещастє склало ся.

І справдї небаром надвезли козаки неживого посїченого, порубаного Коновченка.

Полковник Филон, аж руки заломив й не вдержав слези в оцї. Скотила ся по старечому лици й по сивому козацькому вусови й упала на землю.

— І як се стало ся — спитав?

Козаки оповіли все по правдї.

І став старий полковник дорікати їм:

— Козаки, старі панове молодці! Ви, панове, самі не добре вчинили, що пяного чоловіка з своїх рук пустили, й довели до того, що так марно згинув такий молодий та надійний лицар.

Та скоро отямив ся полковник, випрямив ся й сказав гостро, вказуючи на неживого Коновченка:

—Ось маєте, панове, найліпший приклад, що то значить не слухати ся старшини й не шанувати давних звичаїв козацьких. Поховаймож його бодай по козацьки — ради його лицарської вдачі та ради предків славних.

І взяли козаки тіло Коновченка на червону китайку й понесли.

На Черкені-долині суходол шаблями копали.

Шапками, приполами землю виносили.

В викопаний діл вложили тіло нещасного Коновченка, поклали біля нього шаблю булатну, срібні пистолі, пищаль й накрили його червоною китайкою. Відтак:

Із оружя стріляли,
Козацьку славу прославляли
Семиперсную могилу висипали...

Тої самої ночи, як Іван Коновченко забавляв ся з товаришами, приснив ся старенькій його матери, вдовиці Коновчисі сон чудний, пречудний, дуже дивний та предивний:

Вдова від сна прочуняла, вийшла на ринок і говорила з сусідками:

— Приснив ся мені — каже вдовиця — сон чудний та пречудний, що, видить ся, мій син на війні оженив ся. Взяв собі за жінку Туркеню горду та пишну, в зеленій сукні під білими позументами.

Почувши се суісиди й здогадали ся, що з її сином з Іваном Коновченком нещастє мусіло скласти ся. Та жаль їм було бідної матери, не хотіли смутити її перед часом. Тай непевні були, чи воно справді так було, як вони здогадували ся. Не всеж сон правду говорить... От вони й не сказали їй по правді, так як догадували ся.

— Вдово небого — кажуть — буде твій син із війска прибувати, буде тебе козацьким кармазином дарувати.

Вдова почувши се дуже зраділа. Стала готовити ся на привіт свойого сина Івася. Стала в хаті порядкувати, мити, чистити, прибирати; веліла волів, баранів та безрог годованих різати; закупила богато бочок меду, горілки, вина дорогого....

Всего придбала та нетерпеливо вижидала приїзду дорого сина,, повороту козаків,

Та довго ще прийшло ся їй ждати....

Довго ще воювали наші з Турками та Татарами. Отаман Сірко доброго завдав їм чосу. Поділившись на кілька ватаг, Запорожці на своїх вітрогоних конях наскочили нечайно на кримські улусу (села) й міста,

пускаючи все з огнем і рубаючи мечем. Такою бурею промчали вони по городах Козлові, Кирассї й опинили ся в самій ханській столици Бахчисараю. Кримський хан Селим-Гірей ледви встиг утїкти в гори. Поруйнувавши Крим Сїрко вернув ся знов на Січ.

Тодї й полковник Филон вертав із своїми козаками на Україну, везучи богату добичу. Та богато козаків лишило ся на чужинї,

Взяв собі за жіночку
Зелену могилочку....

Лишив ся й Івась Коновченко!

Прийшли козаки в Черкаси. Згадав полковник Филон, що тутечки проживає старенька мати Івана Коновченка й заїхав до нього в гостї.

Вдова вийшла напроти полковника кланяючи ся низько, просила в сьвітлицї. Полковник віддав вдові низькі поклони й каже:

— Удово, черкаська жоно, панї Коновчихо! Чи гірко ти плакала-ридала, за своїм сином скучала?

— Ой, пане полковнику, ночі спокійної немала. Та деж він?

— Панї-матко Коновчихо! Вже твій син оженив ся, взяв собі жінку пишну, препишну...

— Чи й справдї? — закликала радісно вдовиця, не давши полковникови й скіньчити. — А менї снило ся, що мій Івась оженив ся, що взяв собі за жінку горду та пишну Туркиню — й справдив ся сон

То удова черкаська жона, Коновчиха
У гору руки знимала,
Господа милосерного благодарила й прохала;
Благодаруж тебе, Бога небесного,
Що я собі тихої та веселої невістки діждала,
Що мій син Івась одружив ся;
Хоч узяв собі жону
Горду-прегорду пишну препишну,
То все таки буде при кому віка дожити,
При старости літах головку прихилити«.

Тут увели козаки перед двір Коновченкового коня. Вдова впізнала коня й глянувши на полковника, на його вид засумований усего догадала ся.

— Нема мого Івася, нема, згинув? — закричала.

— Нема! — відповів сумно полковник.

Вдова мов нежива впала на землю, зімліла.

Люде зараз кинули ся до нької й привели її до памяти. Прийшовши до себе вдова стала дорікати полковникови:

»Бодай ти Филоне, корсунський полковнику,
Щастя долі не мав!
Як ти мого сина, Івася Коновченка,
Лицаря молодого
За все військо втеряв«.

Слухаючи те все полковник Филон залляв ся гіркими слезами й каже до вдовиці:

— Пані матко, Коновчихо! Не дорікай мені! Ти не знаєш, як я твого сина любив! Мабуть і свого

так не любив би. Не моя в тім вина, що він так молодо зійшов із сього сьвіта. Пані матко, се радше ти винна! Прикро се говорити, а мушу! Ти проти його вдачі старала ся зробити з нього гречкосія, не пускала його між козаків — а потім коли він утік від тебе туди, де його вдача тягнула, ти забувши на всі свої стараня ще й коня йому купила! Чиж диво, що він побачивши, що його бажаня, його задушевні мрії сповнили ся, опянів із радощів і сам не знав, що діє. Так, так, пані-матко. Тобі не треба було сина держати далеко від його нахилу. А коли вже конче хотіла, так треба було кріпше держати, а не ще посплати йому коня.

Вдова задумала ся, загадала тай каже:

— Прости менї, пане полковнику, може й справдї я тут найбільше винна. Та Бог сьвідок, що я робила се все з материнської любови. Я молода повдовіла. Чоловік згинув на війнї. От я бояла ся, щоб і Івась не згинув як батько його. Колиж він пішки пішов до твого табору, я немогла погодити ся з тим, щоб мій син, щоб Коновченко був гіршим від прочих козаків й навіть коня не мав.... Пане полковнику прости менї й не погорди моім хлїбом — сілю. І все війско твоє запрошую до себе. Я тепер заразом похорон і весїлє мойого Івася справляю.....

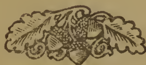
І полковник Филон пішов у сьвітлиці вдови Коновчихи, де вона його приймала, всілякими печивами та стравами столи заставляючи, великі дорогі збанки

медами та винами заморськими наливаючи.

Також і всїх Филонових козаків
У свій дім зазивала
Вісїм недїл у домі продержала,
Хлїба соли не жалувала,
Давала рушники ткані й вишивані,
Заразом похорон і весїлє гуляла
Й подарки давала,
Козацькую славу прославляла.

І пирували козаки до схочу та споминали Івася Коновченка, що так молодо й несподївано зійшов зі сьвіта. А був би з нього — говорили вони — славний лицар, якого ще сьвіт не видів. Може і перейшов би славного й самого славного Івана Сїрка. Оттам на пирах тих і думу зложили про Івася Коновченка, що дійшла й до наших часів.

Конець.

Василь Оркан.

БЕЗДОМНІ.

Давним-давненько, ще як гетьмани правили У-країною, більш двісті літ тому назад, жила в місті Черкасах удовиця Коновчиха. Повдовіла вона дуже вчасно. Всего на всего пять літ прожила з своїм Грицем. Щасливі то були літа для неї. Гриць любив її щиро та вірно. Неба рад був прихилити своїй любій Оксані. За ніяку роботу не позволив їй брати ся, вбирав її як княгиню....

— Не на робітницю, не за наймичку взяв я тебе — каже було жінці, коли вона забереть ся до якої праці — а на жінку, на дружину любу. Є, Богу дякувати, в мене й без тебе кому діло робити. Сиди в сьвітлицях та приказуй другим, княгине моя!

І справді було кому в нього діло робити. Челяди держав без ліку. Богач був на цілі Черкаси. Ланів його і за два дни конем не об-їхав би. А що табунів коний, а що стад товару! Черед овець і не злічити! Богатир, дука був , хоч і вельможному полковникови рівня.

Щаслива була Оксана, щасливий був і Гриць. Колиж іще небаром синок у них родив ся, то їх щастю

в ході!.. — благала мати. — За мною, Івасю, за мною.. і колінами крає стулений до купи сніг, останних майже добуваючи сил... Чує, що сили її опускають, але і то чує, що мусить йти... Инакше смерть зимна, страшна пригорне її і її Івася до себе і.. — не могла дальше думати. Сеж щось, що грозою серце наповняло...

— Щоби хоч снігом так не кидало... щоби хоч не було такої вітрениці.. — говорить сама до себе незрозумілим шепотом.... А тут як на відповідь зірвав ся ще сильнійший вихор і кинув гострим снігом в її лице.....

— Боже! — шепнула тільки, і дальше ставляє на землю замерзлі ноги, мертві, скостенілі.... — А за нею, ведена радше волею непонятною, як силою йде мала дитина, бідний Івась, отулений веренькою, котру мати зняла зі себе....

Хвилина тиші.... і вихорзірвав ся ще сильнійше, чим перед тим, зібрав всі тумани і підкидав зимним гострим снігом аж під небеса....

— Мамо!...

— Що, сину? Що, моя дитиночко?....

— Мамо!... шепче дитина незрозуміло і падає скулена на твердий сніг.

Мати схилила ся до Івася і з розпукощ говорить:

— Івасю, як лиш можеш... вже недалеко!... — просить мати, благає, а в голосі її дрожать усі струни: любови, благаня і безграничної розпуки. Здіймає з голови хустину, — і обвиває нею Івася...

— Івасю! мій соколику... ще кусничок.

— Не годен.. мамо... — шепче Івась ще тихше, а вихор, начеб ще більшої грози хотів додати сему образови — розвіяв її чорне волосє, і страшною вона була в сій німій, небо визиваючій розпуці....

Заверуха, видячи свою силу над немічними єствами гострими поцілуями драпає її по лици...

— Івасю!... — шепче через губи до дитини, котрої склянний зір, звернений на неї без виразу, відобрав її решту сил. Хоче піднести дитину, тай сама падає на коліна... Мороз їх тиснув, припер до землї і заморожуючи кров, пхав ся аж до серця....

— Де ти, Боже, що даєш гинути дитинї?! — вирвалось її з замерзлих уст.

— За що мене так страшно караєш?... Тут без сповіди.... Силує ся піднести, коліна примерзли до снігу.....

— Прокляті люди!.. вигнали з хати.... Бодай так.. — Не докінчила. Останки розпуки пролетїли з проклятєм...

Страшний біль стискав серце, вїдав очи і проміними розходив ся по тїлї... Губи хотїли шептати молитву: думка її докінчила... може — на другім сьвітї...

Блестїли сніжні диягменти.... блестїли ріжними барвами в сьвітлї зір, котрі рідкими очима дивили ся зза чорної мраки... Блестїли зорі по снігу — а чотири більші від инших як рідкі окази дияментів межи піском дорогих камінців....

Блестіли очи замерзлих....

Жалісний вихор кидав снігом на тілесні трумни — і росла.... росла могила зі снігу.....

———————o———————

Минуло три дні. Час пливе, як вода. Біле село блелстить зорами снігу в зимнім сьвітлї сонця....

Люди, що мешкають недалеко церкви спішать на Службу Божу. Сніг скрипить під їх ногами. Хто дальше мешкає, не рухає ся з хати, бо засипи....

— Кому то вчера дзвонили? — питає старий ґазда немолодої жінки.

— А знаєте... тій Маланюковій....

— Умерла?...

— То ви не чули? Замерзла бідна, разом зі своїм хлопцем. Вигнали люди з хати. Тай та пішла під ніч.... Найшли її на другий день під снігом... Наробила ся она теж, наробила.... І вигнали з хати, як сил уже не стало...Лишила свою силу, веселість на чужім полї, оросила своїм потом не свої ниви.... а тепер — гет від нас, ти нам не потрібна.... Гони з хати, не заваджай, забирай ся... А як же.... вигнали як - непричком — пса, як суку.

Старий покивав головою, а йдучи до церкви молив ся за душу бідної комірниці, котрій жалували кутка в теплій хаті, котрій завидували того куска хлїба, що випросила де в якого ґазди і ділила ся ним, немов найдорозшим яким скарбом, зі своїм Івасем....

І вигнали її... Ах, бодай же вас, люди.... Оченаш,

Молив ся щиро, адже вона єму теж робила. Коби був знав, що она так на чужім селї гарує, тоби був прийняв до себе... Чому нї... Мисця би єму в хатї не засидїлал. Ах! Боже!

— А була працювита — подумав — най з Богом спочиває — і так марно.... Ой, такі то люди, гірші від дикого зьвіря.... Вигнати з хати....ге... кальвіни.. так... Най з Богом спочиває.....

І знов зачав: »Най буде воленька твоя сьвятая, як на небі, так і на землї, хліб наш..... Ой так то жиєш на небесах.... от бідна так марно згинула.. най сьвіти сї мнє твоє, най будьи царество твоє....

Передл. С. Лют.

Вол. Александрович.

Давно було.

Петро побіг за Олесею. В горничній її не було, в покоях, коло кухні також ні, — аж найшов її разом з иншими дівчатами, як сиділи в темнім коридорі.

— Ох, як добре, що ти ціла, що нічого не стало ся тобі — але чому не вийшла з вечора?

— Пан казав замкнути браму й нікого не пускати, Видно хтось зрадив нас.

Зрада незадовго викрила ся, бо найдено Янкля коло пана Янкель в страху сам виговорив ся. Зараз таки постигла його добре заслужена доля. А пан став обороняти ся шаблею, коло нього кілька других лицарів. Усїх козаки перебили, сам тільки пан ще лютував, відбиваючи ся. От устав Василь, який до тепер усе щасливо бив ся, от уступаєть ся тяжко ранений Максим. Тодї Федір Запорожець гукає: — А от пождїть, уступіть ся, я зним по лицарськи в двійку розправлю ся. Ударили ся шаблями, і розколов Федір панови голову, і повалив ся пан, кров його закрасила долївку.

Вже всї виходили з кімнати, коли шіснайцятьлїтний Дмитро вгледїв під лїшком схованого Янкля. Зараз зловив його за патинки й став тягнути, глумлячи ся;

— Ходи, ходи — судний день сьвяткувати.

— Ясневельможний пане Дмитро, як ся маєте? Довго Вас не видів?

Хлопець зразу счудував ся від такої титулятури, і роздоймивши рот, оглядав ся з недовірєм за тим »ясневельможним« — коли се зараз побачили Янкля другі й обступили Жида, який усім низонько в пояс кланяв ся й усе говорив: яснівельможні панове? Добре погуляли, га? — а очи його й лице висказували худобячий страх.

Люди ненавиділи Янкля. Користаючи з поневоленя народу панами-Ляхами, він скрив ся за їх силу й дер село, кілько влізло. Дер з митового, дорогового, млинового, мостового, ставового, й найбільше лютило людий те, що він взяв і церкву в аренду. Ключ від церкви був у нього, і він — мусів по одержаню грошевої такси сам отвирати попови церков. Пан Єзуїт, і Жид однаково насьміхали ся віри українського народу.

Тому люди, хоч сьміяли ся з того, що Янкель прозивав їх »ясневельможими«, не дали йому підлестити ся, а горячійше Стефан потяг його не конче делікатно за пейси.

«Ясневель...« просив Янкель.

Але й се не помогло. Зараз на місци зробив йому кінець Ілько, проколовши його списою.

Михайло не бачив своїх знайомих двірських козаків, які мали одчинити браму.

— Де вони будуть? — питав.

Але ніхто не міг сказати.

Перебивши ворога козаки кинули ся до пивниць, аби перевести невеликий кінець ночи при чарці. А в пивниці мав пан славні наливки, меди, вина.

Коли ве були недалеко льохів, почув Михайло якісь крики. Щось майнуло в його голові. Коли відвалили пивничні двері, справдила ся його думка. На землї, між бочками, лежали пяні молодцї, як хто розвернув ся й дехто примостив ся. Завзятійші ще пили, дехто покрикував. А дехто держучи в руках повну чарку, що аж переливала ся, йшов з нею до сьвіжо прибувших:

— Нате, пийте, братя, добрі горівки. Жаль було без вас пити — напиймось разом...

— А бач, як ви собі вже доїхали! засьміяв ся Запорожець. А чому не відченили брами? — спитав Михайло.

— Не можна було — одвічав хитаючи ся на непевних ногах пяний козак — нас тут замкнули.

— Як ви дали ся?

— Каже пан Виджальскі — цур йому та пек, не »пан«, з Виджальські — ідіть до пивниці та викотіть десять бочок того а того. Ми до пивниці, а він нас замкнув. Годі було дістати ся. Тай ми ревно за вами плакали але годї.

— Но часу ви не стратили, бачу — сьміяли ся козаки.

— Звичайно — козак душа правдивая, сорочки не має, але як є що, то напєть ся.

— Не верзи нісенітниць, але давай, кажи: котрий мід найкрасший, а наливки найліпші? Хай і ми погуляємо сю ніч!

Тоді козаки добре дбали, бочки з пивниці на подвіре витягали й веселили ся. А Федір Запорожець наляв чарку горівки й гукнув:

— Ото, братці, я вас хрещу днесь на хоробрих воїнів, оборонців волї сьвятої! На ваше здоровлє!

— Спасибі, батьку, дай Боже усїх Ляхів перебити, як днесь перебили!«

І загукали весело козаки, пючи панські меди, вина і розляли ся піснї, веселі бадьорі. А Федір Запорожець, що пісню-думку, товаришку свою, над усе любив, настроїв свою бандуру й заграв думу могутню, аж усі довкола затихли й заслухали ся. Будинки й сам замок, горіли й осьвічували вогнем сю чудову картину.

А коли скінчив, потягли ся піснї, танцї веселощі.

Петро не брав участи в гульнї. Присів з Олесею під яблінкою, беспечною від огню, й гуторили в двоє.

— Щож ми робити-мемо? питала Олеся.

— Щож, голубко — говорив дрожачим голосом Петро. Я мушу на війну, з молодцями — час важкий і Україна кличе на боротьбу синів своїх. Чиж я не вірний син її? А виженемо Ляхів, тодї я серце верну звінчаємо ся й разом зиму зимувати-мемо...

Ох, гореж мені! Яж думала, що ми так усе в купці будемо, таж Ляхи убють тебе.

— Не горюй, серденько моє, не кождий гине, а Ляха я не бою ся.

— Просиділи, погуторили, обнявши ся.

— Ну, рано ми ще попращаємо ся, а тепер я мушу вже йти до товариства — промовив Петро.

І попращала дівчина козака а сльози заступили її очі й словечка не могла промовити.

Петро пішов до своїх, де Запороець збирав уже раду й оповіщав, що за годину, як стане сьвіт благословити ся, рушать далі й сховають ся в очеретах, аби їх Ляхи не найшли. З початку треба бути осторожним, — села навкруги ще не підняли ся, Хмель ще на Січи далеко, тож треба обертати ся. А тепер ще можна відпочати.

При вогні подальше сидів Михайло й грав на своїй бандурі сумної думки, бо чогось важко йому було на серці. Почув його сьпів Федір, підійшов до нього й каже? Плакати хочеть ся, заграй буйної веселої!

— Сумно мені на серці.

— Чого? дівчина?

— Вгадав.

— Ет, кинь чортови в зуби. От краще напиймо ся бо, бо холодом повіває. А в доброго козака що: »шапка бірка, зверха дірка, нею провіває, козацьку голову прохоложає«, й не завадить розігріти ся трохи.

Михайло випив. Ах, так хотіло ся би поговорити

хоч дві слові з любою дівчиною перед походом. Нехай би бодай сказала на пращане: бувай здоров козаче! Де Олеся? Коли ось показав ся Петро. . Михайло стратив злість на нього:

— Де Петре Олеся?

— А тобі нащо? спитав здивовано Петро.

— Хотів би поговорити.

— Не найдеш її, вона пішла.

Михайла вразила. ся неприхильна відповіді. Він схопив ся до Петра — одному з нас не жити! Бери шаблю!

Але Федір успокоїв його — лиши брате, цур тій дівчині — оба ми візьмім собі рівну дружину. А дружиною нашою хай буде кінь вороний та шабля гостра та рушниця гаківниця. Петро відійшов, а Михайло успокоїв ся і присів коло Федора.

Гулянка тревала дальше, лише розставлено довкола і за селом сторожу.

Коли се на пів години до сьвідку прилетів козак з крайної сторожі з криком, що ворог наближаєть ся. Зараз гукнув Федір і козаки справно станули на своїх місцях. Остання вже пора була на те, бо ворог саме наскочив і зачала ся боротьба. Ворогом тим був пан староста Потоцького з двома сотками добре уоружених лицарів. Козаки не були зовсім приготовані на такий наглий напад і хоч поволи, але стали поступати ся в зад. Тоді як не крикне Федір Безрідний, як не кинеть ся в купі з Михайлом в саму сере-

дину ворога, як не стане бити на право й на ліво! Козаки й собі за ним наперли на Ляхів. А Федір куди шаблею зведе, там улицю прокладе. Уступають Ляхи перед страшним лицарем, але він пре — напирає, спочивку не дає. Не бояв ся його однак пан Паліньскі, лицар серед Ляхів великий і шукав його шаблї.

— От так погуляємо, Ляше! крикнув Федір і сперли ся оба. Зразу не вдіяв нічого один одному, лише шаблї голосно бренїли, дзвонїли. — Шаблел моя турецькая, від баші тебе відібрав — не вжеж ти мене, козака молодого, заведеш? Нї, не завела його шабля турецька, а розбила на двоє ляцку шаблю, а відтак і голову пана Палїнського. І вже ти певний побіди радісно відвертаєш ся до другого ворога, молодий козаче, аби взяти його на свою шаблю — коли ось стрілив до нього чура панський, що бачив смерть свого пана. А хоч розпорола груди чурові списа Михайла, так не гуляти вже безсилій зопороській руцї по головах ляцьких. Упав вірний товариш, крикнувши: Не дайте ся, братя, вражим Ляхам, наступайте!

І вдарили козаки в останнє на ворогів, і подала ся вража сила. Хто не поляг в бою, сей навертав коня до утечі, але його доганяли й убивали.

Кроваво сходило сонце. Ляхи запалили були село, усе горіло, а з посеред диму добували ся зойки ранених та крики здорових, що ладили усе до походу. В боротьбі поляг і Петро, прошитий копією. Не вертати йому до дівчини й не зимувати з нею зими! Полягла молода буйна голова за Україну.

Михайла не діткнула ся навіть ворожа шаблюка хоч він усе бив ся на переді й на нічо не питав. Як кому доля напише!

Заки ще мали рушати в опхід, Михайло вишукав тіло Федора Запорожця й попросив товаришів, аби помогли йому копати для нього окрему могилу на гарнім місці. А коли все було зроблено, остав ся Михайло сам на сьвіжій могилї. Заграв на бандурі стиха й зложив думу про товариша вірного:

»Над сагою дніпровою
Лежить Хведір безрідний,
Безплемінний,
Постреляний, порубаний,
На рани смертельні знемаганий«....

І просив він, аби його по козацьки поховали, а не оставляли тіло на жир сірми-птахам, та вовкам а товариші його

»Так і учинили:
Хведора Безрідного,
Безплемінного,
В чистім полі, над сагою Дніпровою
Під похилою вербою

Поховали,
Семиперсну могилу висипали,
З семипядної пищалї подзвонили.

А в головках прапор постановили«.

І зтягнені чудовою жалїлбною думою Михайлал прочі козаки, що ховали других упавших у спільну могилу, наближали ся до горба, де сидїв Михайло з бандурою й сьпівав. І похилили ся голови козацькі, згадавши доброго товариша, що погиб-поляг за добро народне. Не прийдеть ся вже з ним спільно за Україну ставати. Михайло не бачив їх, а сьпівав далї:

»Козак Федір Безрідний,
Безплелмінний,
Помер і поляг;
Слава його не вмре, не загине
Межи нами
Народними голосами;
Поки буде сьвіт сьвітати
І сонце сіяти
Будем славу його усе прославляти!«

Так згадував Михайло товариша. Задуманий, не бачив, як коло нього сїла Олеся. Почувши, що коло нього хтось єсть, оглянув ся й здрігнув ся. Олеся мала сумний вид, очи її стратили блеск і обличє по-

блїдло. Тихонько промовила:

— »Петра нема, погиб«.

— Добрий був товариш — пожалував Михайло. І мого брата, Федора, нема вже. — Де ти сеї ночи була?

— У Андрія. І мати моя і меньша сестра. Як Ляхи з лїса прийшлил, убили маму, я ледви втїкла. — І сльльози покотили ся її з очий. Говорила тихо, ледви чутно, Михайло обняв її легко за стан і пригорнув.

— І мене серце болить за товаришем і за — тобою. — Підняв її немічну від горя й віддав під опіку жінкам. — А менї ти станеш вірною жінкою, шабле моя!

Аж ось надлетїв на спіненім кони якийсь чужий козак.

— Радуйте ся люди, Ляхи побиті, тисячі їх згинули — гетмани ляцькі в нашій неволї, Хмель іде далї на Ляхів! Вставайте до Хмеля!

Нарід радісно заворушив ся.

— В дорогу, в дорогу! — розказав Михайло.

І вийшли козаки у степ широкий, далї волї добувати.

* * *

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„НОВЕ ЖИТЄ"

часопись для народа; виходить кождого вторка в Олифант, Па.

Коштує на рік в Сп. Дер. . . . $1.20
до Канади . . . . . $1.75.

Хто пришле цілорічну передплату одержить красну премію.

ДРУКАРНЯ

„Нового Житя" принимає роботи друкарські всякого рода і робить все гарно, скоро і дешево,

Виробляємо також печатки всякого рода так ґумові, як і сталеві.

Замовленя шліть на адресу:

„NEW LIFE"
107 Grand Str. Olyphant, Pa.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 082557312